

Sołectwo w strukturze samorządu terytorialnego

Grażyna Jałgos-Dębska

Sołectwo jako lokalna wspólnota mieszkańców jest jednostką pomocniczą gminy nieposiadającą osobowości prawnej, utworzoną na podstawie uchwały rady gminy po przeprowadzeniu konsultacji z mieszkańcami lub z ich inicjatywy. Jednostką pomocniczą gminy to wspólnota samorządowa mieszkańców nieposiadająca osobowości prawnej.

Zasady tworzenia, łączenia, podziału oraz znoszenia jednostek pomocniczych określa statut gminy (art. 5 ust. 1-3 u.s.g.). Jednostkami pomocniczymi w Polsce są też dzielnice i osiedla. Ustawa o samorządzie gminnym stanowi także o tym, iż jednostką pomocniczą może być położone na terenie gminy miasto.

Wieś a sołectwo

Sołectwo może obejmować obszar jednej wsi, może składać się z kilku lub kilkunastu wsi, może także stanowić jedną z części wsi. Wtedy wieś będzie składać się z kilku sołectw. W tym miejscu warto określić różnicę między wsią a sołectwem. Termin „wieś” określa miejscowość nie posiadającą praw miejskich ani statusu miasta, będącą jednostką osadniczą o zwartej lub rozproszonej zabudowie pełniącą funkcje rolnicze lub turystyczne. Tworzenie i znoszenie wsi odbywa się poprzez ustalanie i znoszenie urzędowych nazw miejscowości na podstawie art. 7 ust. 1 ustawy o urzędowych nazwach miejscowości i obiektów fizjograficznych w drodze rozporządzenia rady ministrów.

Termin sołectwo, odnosi się do wspólnoty samorządowej mieszkańców zamieszkujących dany obszar, będącej jednostką pomocniczą gminy, działającą w strukturze samorządu terytorialnego, o której utworzeniu decyduje rada gminy.

Podstawy prawne funkcjonowania sołectw

Sołectwa funkcjonują na podstawie i w granicach obowiązującego prawa. Ich organizację i zakres działania określa rada gminy odrębnym statutem przyjętym po przeprowadzeniu konsultacji z mieszkańcami. Ustawa o samorządzie gminnym stanowi, iż statut jednostki pomocniczej powinien określać w szczególności: nazwę i obszar jednostki pomocniczej; zasady i tryb wyborów organów jednostki pomocniczej; organizację i zadania organów jednostki pomocniczej; zakres zadań przekazywanych jednostce przez gminę oraz sposób ich realizacji; zakres i formy kontroli oraz nadzoru organów gminy nad działalnością organów jednostki pomocniczej (art. 35 ust. 1-3 u.s.g.).

Organy sołectwa

Sołectwo jako jednostka pomocnicza gminy posiada dwa organy: sołtysa jako organ wykonawczy oraz zebranie wiejskie jako organ uchwałodawczy. Działalność sołtysa wspomaga rada sołecka (art. 36 ust. 1-2 u.s.g.), będąca swego rodzaju grupą wsparcia dla sołtysa.

Wybory sołtysa i członków rady sołeckiej

Zarówno sołtys, jak też członkowie rady sołeckiej wybierani są w głosowaniu tajnym i bezpośrednim, spośród nieograniczonej liczby kandydatów przez stałych mieszkańców sołectwa uprawnionych do głosowania. Wybory odbywają się podczas zebrania wiejskiego zwołanego przez wójta. Za stałych mieszkańców sołectwa uznaje się osoby zamieszkujące na danym obszarze z zamiarem stałego pobytu, których centrum spraw życiowych odbywa się na tym terenie. Do tej grupy osób zalicza się nie tylko mieszkańców zameldowanych w sołectwie, także osoby stale zamieszkujące, które nie posiadają zameldowania w sołectwie. Tzw. letnicy, czyli osoby mieszkające na wsi w miesiącach letnich nie są zaliczani do grupy stałych mieszkańców sołectwa.

Czasem statut sołectwa doprecyzowuje uprawnienie do głosowania, jako posiadanie czynnego prawa wyborczego organów gminy lub konieczność figurowania w rejestrze wyborców. Wówczas osoba chcąc skorzystać z możliwości wyboru sołtysa lub członka rady sołeckiej, powinna dopisać się do tegoż rejestru w urzędzie gminy.

Tyle w kwestii czynnego prawa wyborczego. Jeżeli zaś chodzi o bierne prawo wyborcze, czyli możliwość bycia wybieranym na sołtysa lub członka rady sołeckiej, to ustawa o samorządzie gminnym nie narzuca obowiązku bycia mieszkańcem sołectwa. Kandydować i po wyborze przez stałych mieszkańców sołectwa pełnić te funkcje mogą również osoby spoza sołectwa.

Statystyki sołeckie

Widać to także w statystykach sołeckich, bowiem na 40.836 sołectw w Polsce mamy tylko 40.554 sołtysów, co zapewne jest wynikiem pełnienia przez jedną osobę funkcji sołtysa w

dwóch sołectwach. W Polsce funkcję sołtysa pełni 18.231 kobiet i 22.323 mężczyzn. To pierwszy „podszczebel” samorządu terytorialnego w Polsce, na którym kobiety z kadencji na kadencję zaczynają stanowić większość.

Według danych GUS 31.12.2023 roku kobiety stanowiły 44,95% wszystkich sołtysów w Polsce, a w dwóch województwach przekroczyły 50% próg (zachodniopomorskie – 54,74% i dolnośląskie – 51,44%). Rok 2023 i 2024 to lata wyborcze dla sołectw posiadających cztero i pięcioletnią kadencję sołtysa i rady sołeckiej. Aktualne dane potwierdzają wspomnianą tendencję, wskazując wyraźny wzrost liczby kobiet wybieranych na funkcję sołtysa.

Polskie sołectwa liczą od kilku mieszkańców (np. sołectwo Jarocin, gmina Braniewo, pow. braniewski, woj. warmińsko-mazurskie – 7 mieszkańców) do kilkunastu tysięcy mieszkańców (np. sołectwo Józefostaw, gmina Piaseczno, pow. piaseczyński, woj. mazowieckie – 12.273 mieszkańców).

W Polsce jest 40.836 sołectw (dane wg GUS, stan na 12.05.2023) funkcjonują one w 1.464 gminach wiejskich i 711 gminach miejsko-wiejskich. Łącznie na 2.477 gmin w Polsce – 2.175 gmin posiada jednostki pomocnicze będące sołectwami.

Warto w tym miejscu wspomnieć o tym, że w 2024 roku w 1.522 gminach w Polsce funkcjonuje fundusz sołecki będący formą wiejskiego budżetu obywatelskiego.

Spółeczny charakter funkcji sołtysa

Pełnienie funkcji sołtysa jest rodzajem działalności społecznej. Rada gminy odrębną uchwałą może ustalić zasady, na jakich sołtys i członkowie mogą otrzymywać diety, a nawet zwrot kosztów podróży służbowych (art. 37b ust. 1-2 u.s.g.).

Sołtys korzysta z ochrony prawnej przysługującej funkcjonariuszom publicznym oraz może uczestniczyć w pracach rady gminy na zasadach określonych w statucie gminy, bez prawa udziału w głosowaniu.

Przewodniczący rady gminy jest każdorazowo zobowiązany do zawiadamiania sołtysa o sesji rady gminy, na takich samych zasadach jak radnych (art. 37a u.s.g.). Oznacza to, że sołtysi otrzymują nie tylko zaproszenie i informacje o sesji, ale również pełen komplet materiałów będących przedmiotem prac rady.

Sołectwo nie prowadzi własnej gospodarki finansowej, statut gminy określa uprawnienia sołectwa do jej prowadzenia w ramach budżetu gminy (art. 51 ust. 3 u.s.g.).

Sołectwo jest zatem najniższym szczeblem, a właściwie „podszczeblem” samorządu terytorialnego w Polsce. W zależności od potencjału społecznego jaki wykazują mieszkańcy sołectwa, stanowi ono kapitał obywatelski będący podstawą ustroju demokratycznego w Polsce.
